

Коротун С. І., к.геогр.н., доцент, Яковишина М. С., ст. викладач
(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті проаналізовані статистичні дані, що стосуються національних парків Польщі та України. Проведено порівняльну кількісну характеристику діяльності національних природних парків двох країн. Природоохоронна діяльність та екотуризм розглядаються як важливі напрями міжнародної співпраці у розвитку туризму. *Ключові слова:* туризм, охорона природи, національні природні парки, заповідники, відвідувачі, екотуризм.

Постановка проблеми. Економіка країни тісно пов'язана з її природними багатствами. Туристична діяльність більшості країн є важливим джерелом фінансових надходжень. Україна має значний природно-ресурсний потенціал для розвитку екотуризму не лише внутрішнього, а й світового рівня. Нині актуальним є питання ефективного рекреаційного використання значної кількості природоохоронних територій з різноманітними унікальними ландшафтами.

Території природних заповідників, заповідні зони національних природних парків і біосферних заповідників України виступають ключовими елементами екомережі загальнодержавного значення. В контексті Загальноєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття передбачається поєднання національної екологічної мережі з екологічними мережами суміжних країн. Сьогодні Україна виявляє сильну зацікавленість у розвитку стратегічних відносин з Польщею, одним із найближчих сусідів. Охорона природи та екологічний туризм – перспективні напрями такої міжнародної співпраці [4].

Проте польське і українське природоохоронне законодавство мають ряд відмінностей. Аналіз цих відмінностей з метою подальшого урегулювання має велике значення для розробки міждержавних туристичних маршрутів та проведення екотуристичної діяльності на теренах даних країн-сусідів.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями порівняння природоохоронних категорій України і Польщі займалися різні українські науковці, зокрема Василюк О.В., Засідкович Н.М., Сіренко І.М. та інші [1; 2; 3; 4]. З польських науковців, що займаються дослідженнями туристичної діяльності на природних територіях, варто назвати Зигмунта Кручека [7; 8]. Однак наукових робіт, присвячених комплексному дослідженню

транскордонного співробітництва у здійсненні екотуристичної діяльності проведено недостатньо. Це питання потребує подальшого розвитку.

Цілі дослідження. Метою статті є аналіз відмінностей та спільних рис здійснення туристичної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду двох країн: України і Польщі, а також вивчення передумов для формування нових перспективних напрямів розвитку міжнародного екотуризму.

Виклад основного матеріалу. Згідно Закону України «Про природно-заповідний фонд України» природно-заповідні території класифікуються на 11 категорій, три з яких – національні природні парки (НПП), природні і біосферні заповідники – мають загальнодержавний статус [6]. Категорія «біосферний заповідник» введена до списку категорій природно-заповідного фонду України – як аналог міжнародної категорії «біосферний резерват».

Серед об'єктів нашого порівняння біосферні резервати посідають особливе місце, але в національну класифікацію ПЗФ не входять, натомість у статті 17 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» зазначено, що: «Біосферні заповідники включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та набувають міжнародного статусу» [6]. Доцільно звернути увагу на деякі неточності даного закону, оскільки рішення про створення біосферного заповідника відбувається шляхом підписання відповідного указу президентом України, а рішення про оголошення території біосферним резерватом приймається ЮНЕСКО.

На території Польщі і України на даний час створено кілька спільних транскордонних біосферних резерватів ЮНЕСКО: «Східні Карпати» (польсько-словацько-український), «Західне Полісся» (польсько-українсько-білоруський) і «Розточчя» (польсько-український).

Природні умови України і Республіки Польща, багаті на рекреаційні ресурси. Цікавими для польських туристів можуть стати природні комплекси Чорноморського узбережжя, а для українських туристів – узбережжя Балтійського моря. Для розвитку екотуризму перспективними транскордонними природними регіонами є Полісся та гірські масиви Карпат. Зокрема, широка смуга Полісся, яка простягається в межах Польщі, України, Білорусі та Росії, відома як міграційний шлях для птахів та осередок бореальних видів та угруповань, що робить поліські ландшафти привабливими для екологічного і наукового туризму. Так, науковцям Україна і Польща може запропонувати різні теми екскурсійних маршрутів відповідно до напрямку їх досліджень – тури, пов'язані з дослідженням історії країн, спостереженням за поведінкою птахів та підрахунком чисельності популяцій певних видів фауни, екотури території геологічних, гідрологічних, ботанічних об'єктів тощо.

Туристично-рекреаційна діяльність на території біосферних заповідників України може проводитись у межах зони антропогенних ландшафтів та зони регульованого заповідного режиму. На територіях природних заповідників згідно статті 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» туризм забороняється, оскільки основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи [6]. В Україні нині функціонує 18 природних заповідників загальною площею 194232,2 га і 4 біосферних заповідники загальною площею 250851,1 га. Найбільший природний заповідник материкової частини України – Рівненський природний заповідник (42288,7 га), найменший – Єланецький степ (1675,7 га). Загальна кількість туристичних маршрутів на території заповідників: природних – 54, біосферних – 29, а кількість відвідувачів – 93,7 тис. і 154,8 тис. чоловік відповідно [5]. Наведені дані щодо туристичних маршрутів у межах природних заповідників свідчать, що режим охорони на територіях природно-заповідного фонду України, зокрема природних заповідниках і заповідних урочищах не дотримується.

Порівнюючи природоохоронні класифікації двох країн, варто зазначити, що така категорія ПЗФ України, як природний заповідник, що відповідає категорії I «Територія суворої охорони» за класифікацією Міжнародного Союзу Охорони Природи (МСОП), у польському природоохоронному законодавстві відсутня. Натомість природно-заповідні об'єкти Польщі з назвою «*rezerwat przyrody*» відповідають заказникам і заповідним урочищам України (IV категорія за МСОП).

На відміну від природних заповідників, де заборонена майже будь-яка господарська діяльність людини та втручання в перебіг природних процесів, одним із завдань національних парків і регіональних ландшафтних парків України є створення умов для організованого туризму в природних умовах, але з дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.

Характер управління і охорони регіональних ландшафтних парків України подібний до категорії «*parki krajobrazowe*» Республіки Польща (відповідає V категорії класифікації заповідних територій за МСОП).

Такий українській природоохоронній категорії, як «національні природні парки» у Польщі відповідають «*parki narodowe*» (PN), тобто національні парки. Національні парки України і Польщі мають своє функціональне зонування. На території національних природних парків Украї-

ни виділяються такі зони: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації, господарська зона.

У межах національних парків Польщі виокремлюють наступні зони: *obszar ochrony ścisłej* (заповідна зона, «так званої стислої охорони», де взагалі заборонене будь-яке втручання людини в екосистему), *obszar ochrony czynnej* (зона активного збереження), *obszar ochrony krajobrazowej* (зона охорони ландшафту).

Національні парки (*parki narodowe*) займають найвищу позицію серед форм охорони природи в Польщі. Територія парків доступна для відвідування, однак туристичний рух може відбуватися винятково визначеними стежками. Польський національний парк охоплює територію, що вирізняється особливими природними, науковими, культурними й освітніми цінностями, площею не менше 1000 га, у межах якої охороні підлягає вся природна система та її ландшафтні цінності [3].

У порівняльній таблиці (табл. 1) наведено дані, що характеризують національні природні парки Польщі і України за 2013 рік [5; 8].

Нижче наводимо аналіз структури природно-заповідного фонду Польщі і України у розрізі національних природних парків.

У Польщі нині є 23 національні парки загальною площею 314,5 тис. га, тобто 1,01% площі країни і 3,11% площі усього ПЗФ Польщі. За даними Державної служби статистики України станом на 2013 рік в Україні – 42 НПП загальною площею 1,131 млн га. Це складає 1,87% площі держави і 29,74% площі загального природно-заповідного фонду.

Найменшими за площею території у Польщі є Ойцовський парк (*Ojcowski PN*) – 2146 га і Пенінський (*Pieniński PN*) – 2346 га, найбільшими – Бебжанський (*Biebrzański PN*) – 59223 га і Кампіноський (*Kampinoski PN*) – 38544 га. Найбільшими НПП України є Подільські Товтри 261316,0 га і Приазовський 78126,9 га, а найменшими – Голосіївський 4525,5 га та Дворічанський 3131,2 га.

В Україні станом на 2013 рік на території національних природних парків розроблено 262 туристичних маршрути. Відвідало національні природні парки 2611,7 тис. чоловік. Найбільш популярними серед туристів є такі парки: НПП Святі гори (1,230 млн чол.) і Голосіївський (550 тис. чол.). НПП Черемоський і Дермансько-Острозький за 2013 рік серед усіх національних парків України прийняли найменшу кількість відвідувачів – лише 0,4 і 0,3 тис. чоловік відповідно [5]. Проте останнім часом значно активізувалась діяльність національних природних парків з популяризації своєї території серед туристів. Зокрема, відносно молодий національний природний парк «Дермансько-Острозький» у 2016 році провів другий етнофестиваль «Новомалинська Любава», на якому було більше 800 відвідувачів. Для залучення туристів парк організовує також волонтерські заходи екологічно-пізнавального наповнення, як

наприклад, облік бобрів та зимові обліки тварин, долучається до всесвітніх днів спостереження за птахами (бьордвотчінг) тощо. Взагалі, національні природні парки України мають дуже великі ресурси для здійснення туристичної діяльності.

Станом на 2013 рік серед польських парків найбільш популярні Татршанський (Tatrzański PN) – його відвідало 2,947 млн туристів та Карконоський (Karkonoski PN) – 2,0 млн туристів, а найменш популярні – Нарвянський (Narwański PN) та Бебжанський – 12000 та 22305 туристів відповідно [4; 8]. До речі, у Нарвянському національному парку площа лісів складає всього 3% території парку, а майже 90% території – болота, озера та притоки річки Нарев. Це виняток – оскільки національні парки в Польщі мають лісовий характер, практично 62% їхньої площі займають ліси [3]. Така низька відвідуваність Нарвянського парку пояснюється «важкими» для туристів болотними ландшафтами. Проте варто популяризувати на даній території орнітологічний туризм – бьордвотчінг – спостереження за птахами. Останнім часом даний вид туризму розвивається швидкими темпами і у значних масштабах. За деякими неперевіреними даними з метою спостереження за птахами щорічно виїжджають 18 млн чол., витрачаючи до 40 млрд доларів, що забезпечує 66 тис. робочих місць. Крім Нарвянського, є ще один нелісовий парк – «Гирла Варти» (Park Narodowy Ujście Warty). Останній парк є теж дуже перспективним з точки зору розвитку бьордвотчінгу – тут спостерігається понад 250 видів птахів, з яких 170 видів на цій території гніздяться.

Українське природоохоронне законодавство скероване на формування мережі природно-заповідного фонду та екомережі. Проте ключові території екомережі та екокоридори України на практиці виділені лише теоретично. У Польщі велика увага надається практичній охороні територій за програмою NATURA 2000. В Україні поки що офіційно не здійснюється ведення цієї програми, оскільки наша держава не входить до складу ЄС. Натомість, у 2016 році активізувалась робота з обґрунтування і формування Смарагдової мережі, яка є аналогом NATURA 2000. Так, протягом року відбувся навчальний семінар у м. Херсоні «Проектування Смарагдової мережі (EMERALD) та мережі NATURA 2000» та у м. Києві п'ятий «Смарагдовий біогеографічний семінар».

Порівняльна характеристика національних парків [5; 8]

Показник		Національні природні парки України	Parki narodowe w Polsce
Загальна кількість національних парків		42	23
Загальна площа національних парків, га		1131032,5	314174,5
% від площі держави		1,87	1,01
% від площі ПЗФ		29,74	3,11
Площа національних парків, га	найменших	Дворічанський 3131,2	Ojcowski 2146,0
		Голосіївський 4525,5	Pieniński 2346,0
		Слобожанський 5244,0	Babiogórski 3390,0
	найбільших	Подільські Товтри 261316,0	Biebrzański 59223,0
		Приазовський 78126,9	Kampinoski 38544,0
		Азово-Сиваський 52154,0	Bieszczadzki 29196,0
Кількість відвідувачів, тис. чол.	найбільша	Святі гори 1230,1	Tatrzański 2947,0
		Голосіївський 550,0	Karkonoski 2000,0
		Чарівна гавань 204,0	Woliński 1500,0
	найменша	Дермансько-Острозький 0,3	Narwański 12,0
		Черемоський 0,4	Drawieński 20,0
		Верховинський 0,5	Biebrzański 22,305
		Гетьманський 0,5	Poleski 28,0

Висновки. Польща є членом Європейського Союзу і це один із наших найближчих сусідів, стосунки з яким мають давню історичну традицію, тому ця країна є перспективним для України туристичним ринком. Враховуючи той факт, що більшість туристів надають перевагу природним ландшафтам, привабливість яких залежить від стану їх збереження, а найбільш збереженими у природному стані є ландшафт-

ти і природні комплекси територій та об'єктів природно-заповідного фонду, то з точки зору організації міжнародної туристичної діяльності найбільш ефективно можуть використовуватись землі національних природних парків.

Згідно проведеного аналізу, можна зробити висновок, що між величиною площі і популярністю як українських, так і польських національних парків чіткої залежності не простежується. Наприклад, НПП «Голосіївський» є за площею одним з найменших парків України, проте за кількістю відвідувачів – займає перші позиції. На його популярність суттєво впливає той факт, що парк розташований у м. Києві. А досить незначна кількість туристів відвідує найбільший національний парк Польщі – Wiebrzański.

Хоча територія України значно більша і національних парків більше вдвічі, ніж у Польщі, але відвідування польських національних парків в десятки разів кількісно переважає над відвідуванням національних природних парків України. Рахунки йдуть на мільйони відвідувачів за рік, а це, відповідно, грошові надходження в бюджет країни. Дохід, який туристи приносять національним паркам, може витратитися на проекти збереження природи.

1. Василюк О. В. Біосферні резервати в Польщі та Україні: погляд громадськості // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів» (01-03 жовтня 2014 року, Ужанський НПП), за ред. Д. Ф. Гамора, Г. В. Парчука. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 121–127. 2. Засідкович Н. М. Сучасний стан та перспективи організації міждержавних природоохоронних територій в межах польсько-українського прикордоння / Н. М. Засідкович, Д. А. Кричевська // Захист навколишнього середовища. Збалансоване природокористування : матеріали IV Студ. наук.-практ. конференції, 27–28 жовтня 2011 року, Львів / Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Львівській області, Асоціація сприяння розвитку молодіжного туризму, Львівська обласна організація Всеукраїнської Екологічної ліги. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 19–23. 3. Сіренко І. Специфіка охорони об'єктів неживої природи в Польщі / І. Сіренко // Вісник Львівського університету. Серія «Географічна». – 2013. – Вип. 41. – С. 282–294 4. Яковишина М. С. Порівняльний аналіз ключових елементів екомережі двох країн: Польща і Україна / М. С. Яковишина // Екологічні заходи збалансованого регіонального розвитку: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 травня 2016 р. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. – С. 134–137. 5. Заповідники та національні природні парки України у 2013 році / Статистичний бюлетень Державної статистичної служби України – К. : 2014 – 27 с. 6. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» 7. Zygmunt Kruczek. Analiza frekwencji w polskich atrakcjach turystycznych / Zygmunt Kruczek // Turyzm. – 2015. 25(1). – S. 47–55.

8. Zygmunt Kruczek. Frekwencja w atrakcjach turystycznych / Zygmunt Kruczek. – Kraków-Warszawa : Polska organizacja turystyczna, 2014.

Рецензент: к.с.-г.н., професор Прищеп А. М. (НУВГП)

Korotun S. I., Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Yakovyshyna M. S., Senior Lecturer (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

FEATURES OF THE NATURE PROTECTION TERRITORIES USE IN TOURIST ACTIVITY OF UKRAINE AND REPUBLIC OF POLAND

The indexes of national parks of Poland and Ukraine were analyzed. Comparative quantitative characterization of national parks is provided. Nature conversation and ecotourism are submitted as the main directions of international cooperation in development of tourism.

Keywords: tourism, nature conservation, national parks, nature reserves, visitors, ecotourism.

Коротун С. И., к.геогр.н., доцент, Яковишина М. С., ст. преподаватель (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША

В статье проанализированы статистические данные по национальным природным паркам Польши и Украины. Наведена сравнительная характеристика деятельности национальных природных парков двух стран. Природоохранная деятельность и экотуризм рассматриваются как важные направления международного сотрудничества в развитии туризма.

Ключевые слова: туризм, охрана природы, национальные природные парки, заповедники, посетители, экотуризм.
